

שבת שלום

השבוע אנחנו קוראים את פרשת וארא, פרשה שעיקר עיסוקה הוא בשבע מתוך עשר המכות שנחתו על מצרים בעקבות סירובו של פרעה לאפשר לבני ישראל לעזוב את מצריים וללכת לכיוון ארץ כנען. אני רוצה להתייחס לפרשה בשלושה היבטים: המכות כאמצעי חינוכי או עונש קולקטיבי, משה, ה"אנטי-גיבור" האולטימטיבי כמנהיג, והדבר השלישי – יציאת מצריים – סיפור של גיבור-על או לא?

אני, כידוע, מורה לשל"ח, והשבוע נתתי לאחת מהכיתות שלי "עונש קולקטיבי" – ביטלתי להם טיול שהיו אמורים לצאת אליו – בגלל שמרבית הכיתה התנהגה בצורה בעייתית בשיעור. זה מעלה כמובן את טענת חוסר הצדק שבענישה גם של התלמידים הבודדים בכיתה שהיו בסדר. אמנם כל ניסיון להשוות ביני ובין ה' יהיה קצת יומרני מצדי, אבל במבט ראשון זה נראה שגם ה' מנחית פה סדרה של עונשים קולקטיביים על מצריים, ואם נתייחס לכמה פרשנויות חילוניות רדיקליות – עונשים קולקטיביים מאוד לא מוצדקים...

אז מה קרה שם בכל זאת? אם מסתכלים לעומק מגלים שכן מדובר פה על עונש חינוכי, אלא שאותו עונש פשוט לא הובן כהלכה. בביקורם הראשון של משה ואהרון אצל פרעה, הם זוכים לתשובה מפרעה:

"מי יהוה אשר אֶשְׁמַע בְּקוֹלוֹ, לְשַׁלַּח אֶת-יְשָׁרְאֵל: לֹא יִדְעוּתִי אֶת-יְהוָה, וְגַם אֶת-יְשָׁרְאֵל לֹא אֶשְׁלַח. " (שמות ה'2).

כלומר – פרעה לא יודע מי זה ה', ובוודאי שלא מכיר בסמכותו. על חוסר ההיכרות הזו הוא עתיד לשלם, וביוקר. לפני כל מכה שניתחת על המצרים, מדגיש ה' שהמטרה היא שהמצרים יכירו בו, שפרעה יכיר אותו וכו'. הרי להפוך מטה לתנין – גם החרטומים יכולים, וגם חלק מהמכות כנראה היו בתוך היכולות המאגיות של שליחי פרעה. מדובר פה בסופו של דבר על יצירת החיבור המאוד ברור אצל פרעה והמצרים שהמחיר על כך שבני ישראל לא יצאו ממצרים – יהיה נזקים לחברה במצרים.

אז מה הקשר לעם הפשוט במצרים? מה בכל זאת אשמים בני העם המצרי בטיפשותו של פרעה? פה אנחנו נכנסים להבדל שבין מכת הברד, לבין שאר המכות. בשאר המכות לפעמים משה מגיע לפרעה, לפעמים לא, לפעמים הוא מפרט לפרעה מה יהיה, לפעמים לא, אבל נוסח האזהרה שבאה לפני מכת הברד – שונה במקצת:

"הַנְּבִי מִמִּטֵּיר כְּעֵת מַחֵר, כְּרָד כְּבֵד מְאֹד, אֲשֶׁר לֹא-הָיָה כְמוֹהוּ בְּמִצְרַיִם, לְמֶן-הַיּוֹם הַזֶּה וְעַד-עַתָּה. וְעַתָּה, שְׁלַח הָעֵז אֶת-מִקְנֶךָ, וְאֵת כָּל-אֲשֶׁר לְךָ, בַּשָּׂדֶה: כָּל-הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה אֲשֶׁר-יִסְעָא בַּשָּׂדֶה, וְלֹא יֵאָסֵף הַבֵּיתָה--וַיֵּרֶד עֲלֵהֶם הַכָּרָד, וְנָתַתּוּ. כִּי הִיָּרָא אֶת-דְּבַר יְהוָה, מִעֲבָדֵי פְרַעֲה--הַנִּיִּס אֶת-עֲבָדָיו וְאֶת-מִקְנֵהוּ, אֶל-הַבְּתָיִם. כִּי וְאֲשֶׁר לֹא-נָשָׂם לְבוֹ, אֶל-דְּבַר יְהוָה--וַיַּעֲזֹב אֶת-עֲבָדָיו וְאֶת-מִקְנֵהוּ, בַּשָּׂדֶה." (שמות ט' 21-19).

כלומר – הפעם בפירוש מכינים את העם המצרי לזוועה שהולכת לפקוד אותם, נותנים לו שהות להציל את עצמו, ואכן – המצרים התכוונו למכה: אספו את מקניהם, הכניסו את עבדיהם לבתים, וכו'. זה לא קרה במכות הקודמות – שם הזהירו את פרעה בלבד. האם נכתב במקום כלשהוא שפרעה – השליט הגדול שאחראי על עמו טרח להזהיר אותם מפני הסכנה (הכינו מלאי מים לשעת חירום, חטאו את הבית מפני הדבר, הטילו הסגר על הבהמות כדי להתמודד עם השחין, שלחו ציידים לצוד את הערוב וכו')?

התשובה היא לא. כמו המצב כיום, שבו רודנים מסוימים (מכירים דוגמאות מהסביבה הקרובה?) מסתבכים עם העולם וגורמים לעמם לשלם את המחיר – גם פה מתואר הציבור המצרי כפסיבי, כקורבן לאותה "מלחמת התשה" בין ה' ופרעה. כל זה עד מכת הברד – אז נותנים בידי העם את זכות הבחירה, את זכות הבחירה לפעול או לא, ואז מגלים שכאשר נותנים לעם את זכות הבחירה (זכות בחירה אמיתית, שלא נובעת מתוך פחד, סילוף של האמת או כפייה כל שהיא) – מגלים שמה שמוביל את הבחירה היא ערבות הדדית, מסורת וסולידריות אמיתית.

הנושא השני, כמו שאמרתי – הוא דמותו של משה כ"אנטי גיבור" האולטימטיבי. משה הוא בן עבדים (כמובן, כל בני ישראל היו בני עבדים, ובכל זאת...), הוא נשלח הרחק מהוריו בדרך לא דרך, הוא אומץ על ידי בתו של האויב הגדול ביותר של עם ישראל באותה תקופה, הוא רצח שוטר, יצא לגלות והתחתן עם גויה. בנוסף לכל אלה הוא מעיד על עצמו בשני מקומות שהוא "כבד פה וכבד לשון" ואף "ערל פה". כלומר מגמגם, וגם מה שהוא מסוגל להגיד – הוא אומר בצורה לא ממש מוצלחת... אז מי צריך בכלל מנהיג כזה? חז"ל אמרו פעם:

"אין ממנים פרנס על הציבור אלא אם כן קופה של שרעים תלויה לו מאחוריו, שאם דעתו תזוז עליו אומרים לו: חזור לאחוריק".

כלומר – אדם שהרקע שלו מושלם, שהתכונות שלו מושלמות עלול להתגאות יותר מדי, להתנשא יותר מדי, ולשכוח שהוא בעצם "משרת ציבור", תפקידו להוביל את הציבור למקום טוב יותר. אם יהיה איזה שהוא פגם בעברו או בתכונותיו – אפשר להגיד לו "זכור מאין באת, אין לך זכות להתנשא מעל העם אותו אתה משרת." בהיבט הקודם הבאתי דוגמא של מנהיג שהכריז על עצמו כאל, ושכח מאין בא – ותראו מה קרה לעם שלו... בתקופה הנוכחית כשכל המנהיגים שלנו בדרכם למעלה מתחרים ביניהם בכמות המדליות, השושלות והיכולות שלהם – ראוי להם אולי להיזכר בשיעור הקטן הזה של בחירת משה כמנהיג.

הנושא השלישי, כמו שאמרתי – הוא ההתייחסות לאלמנט של גיבורי העל בסיפור יציאת מצרים. מכירים את הסצנה הזו בסרט הראשון של "באטמן", שבה כאשר מגיע הג'וקר עם ענן הרעל, מנסה להרעיל את ההמון ברחובות – מופיע באטמן עם המטוס שלו, מעיף את כל בלוני הרעל של הג'וקר לחלל ומציל את ההמון?

אז אם באטמן, בפעולה פשוטה יחסית וחסרת חן כל כך מצליח להציל את האנושות, ה', הכל-יכול – לא יכול לעשות את אותו דבר בשביל עם ישראל? הרי יכול היה להרוג את פרעה במחי יד במיליון דרכים ציוריות ומקוריות ולפתור את בעיית השחרור של עם ישראל עוד לפני שנספיק להגיד "ארץ גושן". היה יכול לזמן נשרי ענק בהמונים שהיו אוספים את בני ישראל, ולוקחים אותם בטיסת עסקים ישירות לארץ ישראל, ללא חניות ביניים. תחת זאת הוא מתחיל בנס "פושטי" של מטות לנחשים ולתנינים, וכל מני פגעי טבע טבעיים או על-טבעיים, שאת חלקם מצליחים החרטומים יותר או פחות לבצע בעצמם או להתגונן מפניהם. ואם זה לא מספיק – זה אף פעם לא מגיע ישירות מה', תמיד משה ואהרון צריכים לבצע איזו פעולה על מנת שהדבר יקרה. אבל פה, בעצם מונחת התשובה:

כמובן שה' יכול היה למצב את עצמו בעמדת "גיבור העל" ולשחרר את העם בקול רעש גדול שובר ארזים. אבל המטרה פה היא דווקא להראות שהנס האמיתי הוא מנהיגותם של משה ואהרון. המטרה היא להראות לעם שהאחריות לשחרורו היא אינה אחריותו הבלעדית של ה', אלא שעל האנשים עצמם לפעול למען שחרורם. לכן חשוב שההקשר הראשוני למכות ולניסים יהיה דווקא למשה ולאהרון, ולא לה'. ולמען הסר ספק לגבי האחריות של העם לשחרר את עצמו – יש צורך להבהיר להם שאין קיצורי דרך: התהליך צריך להיות אקטיבי עצמאי - אנשים בשר ודם יבצעו אותו, ויותר מכך – אפילו אדם בשר ודם עם ייחוס ירוד כמו של משה, ולא ה'. התהליך צריך להיות מלא – פרעה היה צריך לעבור את כל 10 המכות, עד להכרה מלאה שלו בעליונותו של ה', ורק אז יושלם התהליך.

והתמה הזו חוזרת כמעט כל דור ודור, ומצווה לנו גם היום – אל תחכו לגיבור-על שיעשה פה יותר טוב ויציל את המדינה: על אחריותכם הדבר, ובידכם הדבר – קומו ועשו!

שבת שלום.